

رانت و بهره‌وری

نویسنده محمد علی سبحان اللهی

چکیده

این مقاله به معرفی «رانت» به مثابه وسیله سوءاستفاده از امکانات جامعه و تخصیص غیراصولی منابع آن می‌پردازد. همچنین با اشاره به زیانهای فردی و اجتماعی آن، و با استفاده از روابط ریاضی تاثیر آن در اقتصاد و بخش مولد و کارآفرین جامعه مورد تحلیل قرار می‌گیرد. در پایان با ذکر چند نمونه رانت در جامعه خودمان، پیشنهادهایی برای جلوگیری از این پدیده مخرب ارائه می‌شود.

رانت عبارت از اضافی ارزشی است که نصیب عرضه کننده یک عامل تولید یا یک محصول، در شرایط کمیابی مطلق یا نسبی آن نسبت به تقاضا در بازار می‌شود. این اضافی ارزش یا رانت حاصل تفاوت ارزش افزوده واقعی عامل تولید کمیاب در شرایط عادی و یا هزینه تولید محصول مورد بحث با بهای عرضه آن در شرایط کمیابی است.^۱

رانت به معنای بهره‌جو، بهره مالکانه و اجاره نیز آمده است. «صاحب بهره شخصی است که درآمدهای زندگی وی از کار به دست نمی‌آید».^۲

امروزه رانت به هر پرداختی که بیشتر از ارزش واقعی محصول یا خدمت باشد، اطلاق می‌شود. دریافتهای بیش از متعارفی که ممکن است با محدود کردن عرضه و سلب اختیار از دیگران حاصل شود نوعی رانت به شمار می‌آید. کسب درآمد از طریق تولید و کار مولد در جامعه معقول و منطقی است، ولی به دست آوردن آن از طریق امتیازات یا مجوزهای خاص رانت محسوب می‌شود.

رانت هم برای جامعه ایجاد هزینه می‌کند و هم آثار اقتصادی، اجتماعی و سیاسی دارد که از هزینه خود رانت بیشتر به جامعه لطمه می‌زند. رانت متضمن تبعیض است و به همین علت زیانهای فراوان اجتماعی پدید می‌آورد و موجب اتلاف وقت و بدبینی می‌شود. وقتی امکان تامین درآمد از طریق رانت وجود داشته باشد - که البته این امکان برای عده‌ای خاص وجود دارد و نه برای همه - بین مردم فاصله می‌افتد و مشکلات و مسائل سیاسی تشدید می‌شود. اگر رانتی در جامعه وجود نداشته باشد، آن گاه همه موظف‌اند برای کسب درآمد در به حرکت درآوردن چرخهای اقتصاد به نحوی مشارکت کنند. همین امر سبب افزایش سطح بهره‌وری در جامعه می‌شود. ولی در صورت وجود رانت، عده‌ای از درآمدهای دیگران بدون انجام هیچ کار مثبتی استفاده می‌کنند و باعث کاهش کارایی و بهره‌وری و نهایتاً رکود در جامعه می‌شوند. اصولاً یکی از عوامل رکود اقتصادی در جوامع عقب مانده وجود همین رانتهاست. رانت انگیزه کارآفرینی و تولید را در جامعه از بین می‌برد و سبب نوعی بی تفاوتی و دل‌سردی می‌شود.

از رابطه $1 = P_1 - P_2$ ، $P_1 + P_2 = 1$ می‌شود، پس خواهیم داشت:

$$b_1 = (1 - P_2) f(x) - x$$

حال اگر هر دو مقدار b_1 و b_2 بخواهند مقدار ماکزیم را داشته باشند باید داشته باشیم:

$$\frac{\partial b_1}{\partial x} = [1 - P_2] f'(x) - 1 = 0$$

$$\frac{\partial b_2}{\partial t} = P'_2 f(x) - 1 = 0$$

اگر $P_1 = 1$ و $P_2 = 0$ باشد از معادله اول دستگاه $f'(x) = 1$ می‌شود که همان مقدار قبلی بدون وجود رانت را نشان می‌دهد در فاصله افزایش P_2 از صفر تا ۱

$$f'(x) = \frac{1}{1 - P_2} = \frac{P'_2 f(x)}{1 - P_2}$$

$$f'(x) > 0$$

می‌گردد، یعنی علامت مشتق در این فاصله مثبت می‌شود اگر مشتق ثانی را حساب کنیم خواهیم داشت:

$$f''(x) = \frac{P'_2 f'(x)}{1 - P_2} = \frac{P''_2}{(1 - P_2)^2}$$

حال اگر P_2 افزایش پیدا کند P'_2 مثبت خواهد بود و از آنجا $f''(x) > 0$ خواهد شد.

در نتیجه مقدار $f(x)$ با وجود P_2 و افزایش آن، حتی اگر x هم افزایش داشته باشد، مقدار ماکزیم خود را نمی‌تواند به دست آورد.

با پایین آمدن تلاش حاصل از x و با توجه به تعریف کلی بهره‌وری، یعنی ستاده بخش بر داده، بهره‌وری نیز کاهش پیدا خواهد کرد.

انسان وقتی بین کار و آنچه با کار به دست می‌آید رابطه‌ای نبیند، از سعی و تلاش نومید می‌شود. برقرار کردن رابطه مناسب بین عملکرد و پاداش، بزرگترین رمز بهبود هر سازمان و جامعه است. همیشه به ازای مقدار داده، x طبق تابع تولید، مقدار ستاده، $F(x)$ ، مورد انتظار است. اما متأسفانه دخالت رانت معادله را به هم می‌زند و بر ستاده اثر می‌گذارد.

در ذیل نتیجه تأثیر رانت در ستاده و در بهره‌وری با استفاده از روابط ریاضی بیان می‌شود: فرض کنیم که از یک مقدار داده، مثل x یک ستاده، مثل $f(x)$ داشته باشیم، یعنی $x \rightarrow f(x)$ حال رفتار تابع $f(x)$ را در شرایط عادی و در شرایط وجود رانت مورد بررسی قرار می‌دهیم.

باید به خاطر داشته باشیم که به ازای هر مقدار از x که $\frac{\partial f(x)}{\partial x} = 0$ و $\frac{\partial^2 f(x)}{\partial x^2} < 0$ باشد مقدار تابع ستاده ماکزیم خواهد بود.

اگر سود حاصل از داده x را به b_1 نشان دهیم خواهیم داشت:

$$b_1 = f(x) - x$$

مقدار ماکزیم تابع b_1 از رابطه $\frac{\partial b_1}{\partial x} = 0$ به دست می‌آید، یعنی

$$\frac{\partial b_1}{\partial x} = f'(x) - 1 = 0$$

$$\Rightarrow f'(x) = 1$$

حال اگر احتمال وجود رانت باشد، احتمال ستاده $f(x)$ ضعیفتر می‌شود و در ضربی مثل P_1 ضرب می‌شود. اگر احتمال رانت را با P_2 نشان دهیم^۳ خواهیم داشت:

$$P_1 + P_2 = 1$$

پس اگر رانتی $f(x)$ وجود داشته باشد در ضربی مثل P_1 ضرب می‌شود، آن‌گاه خواهیم داشت:

$$b_1 = P_1 f(x) - x$$

که سود حاصل از رانت خواهد بود.

t متغیر مربوط به رانت است. $b_2 = P_2(t) f(x) - t$

به علت آسیب دیدن بهره‌وری بخش مؤلد و کارآفرین به علت رانت، گاه حتی افراد مستعد و مؤلد جامعه، برای آنکه از دیگران عقب نمانند، خود را به این قافله نزدیک می‌کنند و استعدادهایشان را به جای کمک به تولید در خدمت رانت قرار می‌دهند. با گذشت زمان، استفاده از رانت جزو فرهنگ جامعه می‌شود و افراد بیشتر به دنبال به دست آوردن آن می‌روند.

فعالیت‌هایی که افراد با استعداد جامعه انتخاب می‌کنند، اگر در جهت تولید و خدمات مورد نیاز جامعه باشد، مستقیماً در بهبود تکنولوژی و ارتقای بهره‌وری اثر خواهد گذاشت. ولی اگر این افراد از استعداد خود در جهت کسب رانت استفاده کنند، طبیعی است که به جای کمک به افزایش درآمد قبلی، از درآمد موجود جامعه ارتزاق خواهند کرد. به این ترتیب، خطرهای ناشی از رانت در جامعه عبارت است از:

۱- سرگرم شدن نیروی انسانی به کسب رانت و باز ماندن از کار مؤلد

۲- پایین آوردن انگیزه تولید در جامعه

۳- توقف رشد تکنولوژی در جامعه

در جوامعی که رانت وجود دارد، افراد مستعد به طرف فعالیت‌هایی سوق می‌یابند که درآمد شخصی بیشتری دارد، اما در درآمد اجتماعی تأثیری نمی‌گذارد. در این حالت، کل جامعه فراموش می‌شود و فقط منافع طبقه‌ای خاص لحاظ می‌شود و این خلاف اصل بهبود بهره‌وری است، چرا که در فرایند بهبود بهره‌وری، کل سیستم لحاظ می‌شود و نه قسمتی از آن.

توجه به نیروی مؤلد و کارآفرین، به جای تأکید بر رانت، یکی از اساسی‌ترین مسائل در توسعه جامعه است. با مطالعه تاریخ کشور ژاپن و بررسی علل پیشرفت آن به‌رغم نامایمات و فشارهای داخلی و خارجی فراوان، درمی‌یابیم که یکی از رموز موفقیت این کشور در مقابله با

مشکلات، توجه به نیروی کار آفرین در مقاطع زمانی مختلف بوده است. پس از پیروزی اشغالگران نظامی «جی.ایچ.کیو» در ژاپن، این امر یکی از علل موفقیت صنعت ژاپن بوده است. ستاد کل نیروی اشغالگر «جی.ایچ.کیو» قوانینی تنظیم کرد که هدفش قویتر ساختن کارگران و کارمندان بود. فرامین ستاد کل نیروهای اشغالگر سبب شد که صنعت ژاپن باز نیرو بگیرد. جنبه مثبت تصفیه در بنگاههای اقتصادی ژاپن، کنار گذاشتن مدیران بی‌خاصیت رده‌های بالا و روی کار آوردن کارکنان رده دوم و سوم، یعنی مهندسان و کارشناسان واقعی و فعال سازمانها و مدیران جوانتر و نواندیش‌تر بود. این کار به احیای شرکتها کمک کرد و به دیگران امکان داد تا شرکت‌های تازه، بنیاد کنند که از آن میان می‌توان شرکت سونی و شرکت ماشین سازی هوندا را نام برد.^۴

وجود نوآوران و افراد مستعد و کارآفرین برای رشد و توسعه جامعه کافی نیست. مجموعه قواعد و فرهنگ حاکم بر جامعه است که می‌تواند از این افراد در جهت رشد و توسعه استفاده کند یا آنان را ناکارآمد و عاطل کند و از نیرویشان استفاده نادرست به عمل آورد.

بومول در مقاله‌ای که مسئله کارآفرینی را مورد بررسی قرار می‌دهد، نیروهای کارآمد، ناکارآمد و مخرب را چنین تعریف می‌کند: «در جوامعی که کسب درآمد از طریق نوآوری و کارآفرینی باشد آن جامعه رشد می‌کند. اما در جوامعی که از طریق روشهایی مانند نظامی‌گری و اعمال زور و غارت و چپاول، امکانات کسب شود، جامعه دچار رکود فعالیت‌های اقتصادی می‌شود.»^۵

در کشورهای مختلف و در زمانهای متفاوت، کارآفرینان نوع کار را با توجه به جذابیت و معروفیت آن انتخاب می‌کردند. در زمانی که بازار وسیع بود و محدودیتهایی وجود نداشت کارآفرینان به ایجاد صنعت و کارخانه می‌پرداختند. نمونه این کارآفرینان را در کشور

باعث تضعیف انگیزه تولید و کاهش درآمدها می شود.

● با اشتغال افراد بناً استعداد به کسب رانت اقتصادی، پیشرفت و رشد تکنولوژی آسیب می بیند و بهره‌وری پایین می آید.

● با اشتغال افراد بااستعداد در کارهایی که بازده شخصی دارند، کارهایی که بازده عمومی و اجتماعی دارند متوقف می شوند.

رانت علمی

در کشورهای در حال توسعه به علت فقدان رابطه مناسب بین عملکرد و پاداش، مدرک‌گرایی وسیله کسب رانت شده است. توزیع موقعیتهای شغلی بر مبنای مدرک و بدون توجه به لیاقت، مهارت و کارایی افراد، سبب شده که تلاش برای کسب مدرک به هر طریق ممکن در این گونه جوامع ابعاد وسیعی به خود بگیرد. در این کشورها مدرک، که پوششی است برای پنهان کردن ناتوانیها و عدم صلاحیتها، عملاً در اداره امور جامعه اهمیت یافته است. هجوم گسترده برای کسب مدارک دانشگاهی و به دنبال آن توسعه مراکز دانشگاهی با کیفیت نازل یکی از نشانه‌های رانت علمی در این جوامع است. توسعه این نوع مراکز بدون توجه به نیازهای جامعه و صرفاً به منظور اعطای مدرک، اتلاف منابع را به دنبال دارد و موجب دلسردی و یأس جویندگان واقعی دانش می شود.

رانت سیاسی

بین کشورهای توسعه یافته و کشورهای در حال توسعه در مورد احراز مقامها و مناصب سیاسی تفاوت محسوسی دیده می شود. در کشورهای توسعه یافته که پاسخگویی در برابر مردم وجود دارد، مهمترین ضابطه در انتصاب توجه به نظر مردم و برگزیدن افرادی است که بتوانند به تقاضاهای مردم با در نظر گرفتن منابع موجود

بریتانیا در زمان انقلاب صنعتی و در ایالات متحد آمریکا در اواخر قرن ۱۹ و اوایل قرن بیست می توان مشاهده کرد. ولی در اغلب کشورها این افراد جذب بوروکراسی دولتی، نیروهای نظامی، سازمانهای رسمی مذهبی می شدند یا به مشاغلی رو می آوردند که رانت در پی داشت.^۶

انواع رانت

رانت را با توجه به منشأ آن می توان به سه دسته تقسیم کرد:

- اقتصادی

- علمی

- سیاسی

البته، از میان این سه رانت، همیشه رانت اقتصادی بیشتر از دیگران مورد توجه جویندگان رانت است، ولی انواع دیگر رانت را نیز نباید از نظر دور داشت.

رانت اقتصادی

رانت اقتصادی یا درآمدهای باد آورده به هر نوع عواید ناشی از ثابت بودن عرضه یک عامل تولید اطلاق می گردد. رانت اقتصادی افراد مولد و فعال جامعه را بی تفاوت و مأیوس می سازد. رانت اقتصادی نیروی مولد و خلاق جامعه را در زمینه‌های تولید به طرف کسب درآمدهای سهل الوصول می کشاند. از نتایج این جریان در جوامع، مصرف زیاد و سرمایه گذاری کم در بخش تولید و گرایش سرمایه‌ها به بخشهای خدماتی و واسطه گرایانه است.

شلیفر، ویسنی، و مورفی^۷ زیانهای ناشی از رانت اقتصادی را چنین بیان می کنند:

- رانت اقتصادی نیروی انسانی و منابع را به خود اختصاص می دهد و درآمدها را پایین می آورد.
- مالیات تحمیل شده از طریق رانت اقتصادی

پاسخ گویند. به عبارت دیگر، شایستگی مناط اعتبار قرار می‌گیرد. در این کشورها درجهٔ لیاقت و کاردانی فرد مورد توجه است و نه وابستگی، رفیق بازی و قوم و خویش پروری.^۸

حاصل چنین نظامهایی رشد مردم است. این نظامها به استعدادها فرصت بروز می‌دهند. در این محیط مناسب، ابداع و نوآوری شکوفا می‌شود و زمینهٔ مناسبی برای توسعه و ارتقای بهره‌وری به وجود می‌آید.^۹

در کشورهای در حال توسعه فرایند و روال کار تا حد زیادی متفاوت است. در این کشورها مردم به بوت‌به‌فراموشی سپرده می‌شوند و مطرح نیستند. اعمال قدرت از طریق عدهٔ معدودی انجام می‌شود. احراز مقامها و مناصب سیاسی تنها از طریق وابستگی به قدرتهای حاکم میسر است. گروه‌گرایی، رفیق‌بازی و قوم و خویش پروری در این کشورها زمینهٔ رشد را محدود می‌کند و تواناییهای بالقوهٔ افراد بالفعل نمی‌شود. این جریانها همچون دور باطلی عمل می‌کند و نتیجهٔ نهایی آن به هدر رفتن استعدادها و حاکمیت ضد ارزش است. حاصل این نظامها پایین بودن بهره‌وری ملی است که هزینهٔ آن را همهٔ مردم می‌پردازند.^{۱۰}

شیلفر، ویشنی، و مورفی^{۱۱} عوامل به وجود آورندهٔ رانت و تقویت بازار کارآفرینی را به شرح زیر بیان می‌کنند:

۱- عوامل به وجود آورندهٔ رانت

- وجود منابعی که به طور رسمی در اختیار جویندگان رانت مثل حکومت، ارتش یا بعضی قدرتهای جامعه قرار می‌گیرد.
- کم رنگ بودن حق مالکیت مردم که به طور غیررسمی نوعی رانت تلقی می‌شود.
- وجود ثروتهای کلانی که از طریق غارت و چپاول به دست آید.

۲- عوامل تقویت بازار کارآفرینی:

- وجود فرصت و محلی برای عرضهٔ کالا و خدمات.
- وجود ارتباطات و امکانات حمل و نقل و تجارت.
- وجود تسهیلات لازم برای ورود به میدان کارآفرینی و فراهم بودن امکان توسعه.
- روشن بودن وضعیت مالکیت.

منابع رسمی ایجاد رانت

منظور از منابع رسمی رانت این است که گاه رانت به صورت قانونی به اشخاصی تعلق می‌گیرد. وضع قوانین به نفع عده‌ای خاص و واگذاری امتیازات و انحصارات به آنها سبب ایجاد رانت برایشان می‌شود. زیرا تمرکز ثروت و درآمد را در دست گروههای خاص تسهیل می‌کند. این نوع رانت یکی از مشکلات هر جامعه و مانع پیاده شدن عدالت اجتماعی و باعث پایین آمدن بهره‌وری در جامعه است. در این شرایط رانت عکس رقابت، که طبق تجارب روان‌شناختی خلاقیت فکری را تا ۵۰٪ بالا می‌برد، عمل می‌کند.^{۱۲}

شواهد نشان می‌دهد که بسیاری از اعمالی که از نظر جامعه فاسد و مردود است، ممکن است برای حفظ منافع طبقه‌ای خاص در چارچوب قوانین رسمی کشور، جنبه قانونی بیابد. اگر در جامعه‌ای از این نوع قوانین زیاد باشد، فساد در آن تقویت می‌شود و تعادل برهم می‌خورد. ادامهٔ این امر ممکن است سبب سقوط رژیم حاکم شود.

در اجرای قوانین و در برخورد دستگاههای حکومتی با مردم، رانت معمولاً از راههای زیر به وجود می‌آید:

- ارائه کالاها و خدمات دولتی
- فروش اموال و املاک دولتی
- خریدهای دولتی از بخش خصوصی
- عقد قراردادهای پیمانکاری
- صدور مجوز برای فعالیتهای اقتصادی و

اجتماعی

- مالیات
- استخدام

شکل‌گیری رانت رسمی

رانت‌های رسمی به طور کلی به طرق زیر شکل می‌گیرد:

- ۱- یاج‌دهیهای سیاسی
- ۲- از طریق سیاست‌گذاران بدون اطلاع و همکاری نظام اجرایی
- ۳- از طریق دستگاه‌های اجرایی با تباری سیاست‌گذاران

- ۴- بدون مجوز و به رغم خواست سیاست‌گذاران
- این رانت‌ها موجب ایجاد فاصله بین مردم و حکومت می‌شود و در دراز مدت پیامدهای سیاسی به همراه می‌آورد.

زیان‌های رانت‌های رسمی

- اعطای مزایا به عده‌ای خاص بدون آنکه استحقاق آن را داشته باشند، باعث هدر رفتن منابع می‌شود.
- رانت در اخلاق مردم تأثیر می‌گذارد و فرهنگ جامعه را به انحطاط می‌کشاند.
- بر شخصیت افراد نفع‌برنده از رانت آثار سوء دارد.
- بر فرهنگ سازمانی اثر می‌گذارد، حیثیت سازمان را لوث و شخصیت کارکنان را تضعیف می‌کند.

در کشورهای جهان سوم روابط قومی رواج دارد، به عبارت دیگر روابط بر ضوابط حاکم است. این امر بیشترین فساد را پدید می‌آورد. در این کشورها رفتار دولتمردان در بیشتر موارد تشدید‌کننده این نوع روابط است و دولت یا قانون در مقام نهادهای اجتماعی در میان مردم اعتبار و احترام کافی ندارد.

در جوامع مختلف رانت به شکل‌های مختلف ظهور کرده است. در مصر، رم و چین قدیم و دوره‌های قبل از انقلاب صنعتی، افراد کارآفرین معمولاً در مراتب پایین اجتماع قرار داشتند و منزلت و مقام افراد ارتباط مستقیم با وابستگی به مشاغل نظامی، درباری و حکومتی داشت.

در ایران نیز این امر در ازمئه‌گوناگون، به انحاء مختلف وجود داشته است. شکل و آثار جانبی رانت، متناسب با روابط اجتماعی روز تغییر می‌کند. مثلاً در زمان ناصرالدین شاه قاجار، افراد مقام و مناصب دولتی را با پول می‌خریدند و در عوض از مردم وجه کلانی به عنوان مالیات یا هدیه می‌گرفتند که قسمتی از آن سهم مقامات بالا و شخص شاه می‌شد. تهی کردن جیب مردم به عناوین مختلف و عدم توجه به مسئله تولید و کارآفرینی، به فقر عمومی در تمام سطوح و افشار مردم منتهی شد تا بالاخره حکومتها ناگزیر به قرضه‌های خارجی و اعطای امتیازات مهم به خارجیها شدند. مشابه این وضع هنوز هم در اکثر کشورهای توسعه نیافته وجود دارد.

با به وجود آمدن تشکیلات اداری جدید در سیستم حکومتی، وابستگی به این تشکیلات نشانه برتری در جامعه شد. این امر در توزیع امکانات در میان مناطق و تشکیل ادارات تأثیر می‌گذاشت. تفاوت ماهوی و کمی خدمات و امکانات مراکز استانها و پایتخت با سایر شهرستانها و مناطق کشور یکی از نمودهای این پدیده است. مسابقه‌ای که امروزه در میان شهرها برای گرفتن امکانات از دولت وجود دارد، یکی از آثار فرهنگی و

- ۱- جعل اسناد و مدارک کارشناسی
- ۲- عدم وجود برگ ارزیابی کارشناسی
- ۳- واگذاری رایگان بدون مجوز قانونی
- ۴- تخفیف نسبت به قیمت کارشناسی؛ این تخفیفها از ۱۰٪ تا ۷۰٪ بوده است.
- ۵- واگذاری به اقوام و آشنایان^{۱۴}

این تخلفات دقیقاً نموده‌ای رانت است. به طور کلی در تعدادی از این واگذاریها قیمت کارشناسی مطرح نبوده و اغلب املاک و داراییها به قیمت پایین‌تری به خریداران واگذار شده است.

یکی از نمونه‌های مهم دیگر، سهمیه‌بندیهای ارزی است که با توجه به تفاوت قیمت‌های رانت اقتصادی را به دنبال دارد و سرمایه‌های بادآورده‌ای را عاید عده معدودی می‌کند. حتی در بعضی موارد استفاده از ارز سهمیه‌بندی تحت پوشش تولید، از طریق واردات کالا یا ماشین‌آلات با ارز رسمی دولتی صورت می‌گرفت. تفاوت قیمت ارز دولتی با ارز آزاد ثروتهای کلانی را نصیب صاحبان این موافقت‌های اصولی کرده است. البته هدف دولت از تخصیص این ارز، حمایت از تولید و مبارزه با گرانی بود که متأسفانه به علت عدم اجرای قانون و حاکم بودن بعضی روابط این هدف تعقیب نشد و صرفاً عده‌ای از این طریق ذخایر کشور را تصاحب کردند. از نمونه این کارها سهمیه‌بندی ارزی و تخصیص ارز دولتی به موافقت‌های اصولی صادر شده را می‌توان نام برد^{۱۵}.

قیمت‌گذاری دولتی کالاها هم، در شرایطی که قیمت کالا در بازار بالاتر است، سبب ایجاد رانت اقتصادی می‌شود. به این ترتیب که عده‌ای از طریق رابطه، بیشتر از نیاز و سهم خود، کالا و خدمات دریافت می‌کنند و با فروش مجدد آنها در بازار درآمدهای کلان به جیب می‌زنند. تورم قابل پیش‌بینی نیز یکی از راههای کسب رانت اقتصادی است. تورم حاصل از کسری بودجه دولت، اعم از

اجتماعی همان وابستگی است که از رژیمهای گذشته به جای مانده است. این مسئله هنوز هم در بعضی از شهرها و استانهای کشور خود را به شکلهای مختلف نشان می‌دهد. برای احتراز از بروز مشکلات سیاسی ناگوار در شهرها، سهمیه کالاهای یارانه‌دار اغلب در اختیار شهرنشینان قرار می‌گیرد تا طبقه کارآفرین و مولد جامعه.

برای مردم، بخصوص شهرنشینان مهم این است که چقدر از امکانات عمومی به آنها اختصاص یابد نه اینکه چقدر در مقابل استفاده از امکانات، به دیگران و جامعه خدمت کنند یا در تولید سهم باشند. متأسفانه، حسن المؤمنه و خبیثه المؤمنه^{۱۶} که در اسلام ارزش به شمار می‌آید هنوز در جامعه ما مانند بسیاری از ارزشهای اسلامی جا نیفتاده است.

مشکلات ناشی از جنگ و محرومیت‌هایی که میراث دوران پیش از انقلاب است، دولت را ناچار به دخالت در امر تخصیص منابع به منظور رفاه مردم کرده است. ولی متأسفانه، به علت حاکمیت روابط دوستی و خانوادگی در جامعه، کمکه‌های دولت بعضاً از منطق اصلی خود دور افتاده و سبب نوعی رانت شده است.

نمونه‌ای از این رانتها را در گزارش خردادماه ۷۵ یکی از کمیسیونهای مجلس شورای اسلامی درباره عملکرد یکی از مؤسسات اقتصادی می‌توان مشاهده کرد. بر طبق این گزارش، دارایی مؤسسه مورد بررسی در قسمت اموال و داراییها بنا بر اظهارات مسئولان آن ۱۰/۰۰۰ میلیارد ریال است، اما بر طبق آمارهای تهیه شده توسط معاونت همان مؤسسه بالغ بر ۲۰/۰۰۰ میلیارد ریال می‌شود. فروش و واگذاریها باید به صورت مزایده از طریق دوج آگهی در روزنامه‌های کثیرالانتشار انجام می‌گرفت که متأسفانه از ۱۵۰ نمونه پرونده که مورد بررسی واقع شده در مورد ۳۲ پرونده تخلفات زیر صورت گرفته است:

اجرای آنها جویا شوند و خود در برابر مردم جوابگو باشند. به عبارت دیگر باید از تأثیر قوانین و مقررات در مردم مطلع شوند و آراء و عقاید آنها را ملحوظ دارند، یعنی:

کسری آشکار یا پنهان، ایزاری در اختیار گروهی از افراد و شرکتها برای اندوختن مال و ثروت نهاده است. گروهی توانسته‌اند عوامل موجود در تورم را شناسایی کنند و با در دست داشتن امکانات، از تورم، بیشترین بهره را بگیرند بدون اینکه ارزش افزوده‌ای را در جامعه ایجاد کرده باشند. این عده در واقع نتیجه تلاش و کار دیگران را به خود اختصاص داده‌اند.

با توجه به ضربات مهلک و تخریبی رانت جا دارد که مسئولان و همه مردم چاره‌ای برای آن ببندیشند و به هر نحو شده از گسترش آن جلوگیری کنند. تغییر جهت کار و تلاش افراد جامعه از رانت به سوی کارآفرینی و تولید و ایجاد مکانیزمهایی که مانع ایجاد رانت شود، کاری است عملی. خوشبختانه مردم ما با پیروزی در انقلاب و دفاع مقدس از کشور نشان داده‌اند که آماده پذیرش تمام ارزشهای انسانی و الهی هستند و می‌توانند با هرگونه ضد ارزش - که رانت نوعی از آن است - مبارزه کنند مشروط بر اینکه انحصارات و استثنائات در وضع قوانین و اجرای آن کنار گذاشته شود. برای ایجاد جامعه‌ای کارآفرین و مؤلف هرگونه رانتی باید از میان برداشته شود:

۲: از جهت اجرایی، اصل ۴۹ قانون اساسی^{۱۶} باید دقیقاً اجرا شود و سیستم مالیاتی مؤثری که بتواند در امحای این پدیده اجتماعی مؤثر باشد به اجرا درآید. □

۱: از جهت تقنینی، سیاستگذاران، اعم از مجلس و دولت باید نظر مردم را در مورد قوانین و مقررات و کیفیت

پی نوشتها:

- ۱- محمود منتظر ظهور، اقتصاد، دانشگاه تهران، چاپ ششم، سال ۱۳۵۹، ص ۲۴۲.
- ۲- منوچهر فرهنگ، فرهنگ بزرگ علوم اقتصادی، نشر البرز، تهران، ۱۳۷۱، دو جلد، جلد دوم «Rent»، ص ۱۸۷۲.
- ۳- محمد طبیبیان، «رانت اقتصادی به عنوان یک مانع توسعه»، برنامه و توسعه، دوره ۲، شماره ۴، زمستان ۱۳۷۱.
- ۴- آکیوموریتا، توفی ژاپن، ترجمه دکتر رجب زاده، تهران، سروش، ۱۳۷۴، ص ۲۲۳.
5. W.J.Bavmol "Entrepreneurship: Productive, Unproductive and Destructive", *Journal of Political Economy*, vol. 98, No. 5, 1990, PP. 893-921.
6. Murphy, Shleifer & Vishwny "The Allocation of Talent: Implications for Growth" *Quarterly Journal of Economics*, Vol. VI, Issue No.2, 1991, PP. 503-530.

- ۷- همان، مرصع شماره ۶.
- ۸- اصطلاح جالبی در این مورد وجود دارد. در کشورهای توسعه یافته برای انتصاب، What can you do? ملاک و معیار است و در کشورهای در حال توسعه، Who are you? وزن بیشتری دارد.
- ۹- در این کشورها در واقع Pull System حاکمیت دارد یعنی نظرات و خواسته‌های مردم در انتخاب افراد و احراز پستها تعیین کننده است و مسئولان اداره جامعه را به طرف خود می‌کشاند.
- ۱۰- در این کشورها متأسفانه Push System حاکم است و با زور و فشار، نظر معذور افراد خاصی بر مردم تحمیل می‌شود.
- ۱۱- همان، پی نوشت ۶.
- ۱۲- مایکل لوبوف، بزرگترین اصل مدیریت در دنیا، ترجمه دکتر مهدی ایران نژاد پاریزی، ناشر مترجم، ۱۳۷۲، ص ۶۳.
- ۱۳- انجام بهترین مساعدت و همکاری در مقابل انتظار و توقع کم داشتن.
- ۱۴- مشروح مذاکرات مجلس شورای اسلامی، دوره چهارم، جلسه ۴۲۴ و ۴۲۵، خرداد ۱۳۷۵.
- ۱۵- موصح، پی نوشت ۱۴.
- ۱۶- اصل ۴۹ قانون اساسی جمهوری اسلامی: دولت موظف است ثروتهای ناشی از ربا، غصب، رشوه، اختلاس، سرقت، قمار، سوءاستفاده از موقوفات، سوءاستفاده از مقاطعه کاریها و معاملات دولتی، فروش زمینهای موات و مباحات اصلی، دایر کردن اماکن قمار و سایر موارد غیرمشرع را گرفته و به صاحبان حق رد کند و در صورت معلوم نبودن او به بیت المال بدهد. این حکم باید با رسیدگی و تحقیق و ثبوت شرعی به وسیله دولت اجرا شود.

منابع:

- [۱]. منتظر ظهور، دکتر محمود، اقتصاد، دانشگاه تهران، چاپ ششم، ۱۳۵۹.
- [۲]. فرهنگ، دکتر منوچیر، فرهنگ بزرگ علوم اقتصادی.
- [۳]. طبیبیان، دکتر محمد، «رانت اقتصادی به عنوان یک مانع توسعه»، برنامه و توسعه، دوره ۲، شماره ۴، زمستان ۱۳۷۱.
- [۴]. آکبوموربا، توفی ژاین، ترجمه دکتر رجب زاده، ۱۳۷۴.
- [5]. Bavmol, William J. "Entrepreneurship: Productive, Unproductive and Destructive," *Journal of political Economy*, Vol. 98, No.5, 1990.
- [6]. Murphy, Shleifer & Vishwny "The Allocation of Talent: Implications for Growth" *Quarterly Journal of Economics*, Vol. VI, Issue No.2, 1991.

[۷]. مرصع قبلی

[۸]. مرصع قبلی

[۹]. لوبوف، مایکل. «بزرگترین اصل مدیریت در دنیا» ترجمه دکتر مهدی ایران نژاد پاریزی، ۱۳۷۲.

[۱۰]. مشروح مذاکرات مجلس شورای اسلامی، دوره چهارم، جلسات ۴۲۴ و ۴۲۵، خرداد ۱۳۷۵.

[۱۱]. مرصع قبلی.